

Verweer tegen gedwongen verdwijningen

An Vranckx¹

De problematiek van vermisten stelt zich scherp bij natuurrampen en gewapende conflicten, die mensen op de vlucht drijven, families uit elkaar rukken, vrienden elk spoor van elkaar doen verliezen. Humanitaire organisaties zoals het Rode Kruis helpen vermisten terugvinden, door contactherstel en hereniging van families, en door het identificeren van gesneuvelde soldaten en het registreren en bezoeken van (krijgs)gevangenen.²

Dergelijke humanitaire acties kunnen weinig doen om vermisten terug te vinden die slachtoffer werden van gedwongen verdwijningen. De term 'gedwongen verdwijningen' verwijst naar detenties waarvoor alle verantwoordelijkheid wordt ontkend door de detinerende instantie.

Het onvoldoende verweer dat tot dusver kon worden geboden tegen gedwongen verdwijningen wees de internationale gemeenschap op lacunes in haar juridische instrumentarium. Tot het remediëren van die lacunes werd opgeroepen door de Agenda voor Humanitaire Actie, waartoe staten en het Rode Kruis zich in 2003 engageerden tijdens de Internationale Rode Kruis- en Rode Halve Maanconferentie.³

Aan die oproep wordt tegemoet gekomen met het Internationaal Verdrag voor de bescherming van alle personen tegen gedwongen verdwijning, dat de Mensenrechtenraad op zijn eerste zitting bij consensus aannam en overmaakte aan de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties.⁴ Dit instrument engageert verdragspartijen om al hun inwoners in alle omstandigheden te beschermen tegen gedwongen verdwijning, om verdwijningen uit het verleden op te helderen en om de nabestaanden van de slachtoffers te informeren en te compenseren.⁵ Het verdrag verplicht de partijen tot straf-

1 An Vranckx is onderzoeker bij de International Peace Information Service (IPIS) en professor aan de Universiteit Gent.

2 ICRC, *The Missing – end the silence*, Geneva, January 2003, 24 p.

3 *Protecting Human Dignity – 28th International Conference of the Red Cross and Red Crescent*. Geneva, 2-6 December 2003, Declaration - Agenda for Humanitarian Action – Resolution.

4 A/HRC/1/L.2, UNOG, *Human Rights Council Adopts Texts for Protection From Enforced Disappearance, Rights of Indigenous Peoples*. Geneva, 29/6/2006.

5 Te compenseren schade moet in morele én economische zin begrepen worden: slachtoffers van gedwongen verdwijningen blijken niet zelden kostwinner te zijn geweest.

baarstelling in de eigen rechtsorde en tot vervolging van inwoners die zich schuldig hebben gemaakt aan gedwongen verdwijningen. Verdragspartijen dienen elkaar te helpen bij het vervolgen van schuldigen en het ophelderen van grensoverschrijdende feiten. Bepaalde gevallen kunnen voor een internationaal strafhof worden gebracht.

Historiek van een misdrijf

Jozef Stalin behoefde weinig wetten om burgers te laten verdwijnen in straf- en andere kampen, waarvan weinigen ongedeerd terugkeerden. De moderne geschiedenis schrijft Adolf Hitler de eigenlijke uitvinding van gedwongen verdwijning toe. Zijn *'Nacht und Nebel Erlass'* van 7 december 1941 voorzag in het afvoeren van inwoners van door het Rijk bezette gebieden die ervan verdacht werden de Duitse veiligheid in gevaar te brengen. Bovendien was het ook verboden om informatie over gedeporteerden te verstrekken. Pas na de Tweede Wereldoorlog werden sporen teruggevonden van de slachtoffers in en rondom concentratiekampen.

Tijdens de Koude Oorlog zouden meerdere Latijns-Amerikaanse regimes de strijd tegen het communisme voorwenden om uitzonderingsmaatregelen af te kondigen om interne onlusten te bedwingen en daarbij opposanten te laten verdwijnen. Grote aantallen Latijns-Amerikaanse burgers werden opgepakt en afgevoerd naar clandestiene detentiecentra, waar hen geen behoorlijk verhoor of proces werd gegund. Hun familieleden konden slechts raden waar en waarom ze werden vastgehouden. Even onbekend bleef wie zij erop konden aanspreken. Die anonimiteit, waarmee burgers buiten de bescherming van de wet werden gedwongen, garandeerde straffeloosheid. Ze werkte ook de perceptie in de hand in omstandigheden te leven waarin familieleden, en in feite iedereen om zich heen, om wat voor reden iets gelijkaardigs kon overkomen. Gedwongen verdwijning van enkelingen werd zo een instrument van repressie, waarmee heel de samenleving werd gecontroleerd en oppositie tegen het regime werd verlamd.

In Haïti, Brazilië en Guatemala werd dit repressie-instrument al in de jaren zestig van de voorbije eeuw ingezet. In de jaren zeventig breidde het zich uit over de zuidkegel van Zuid-Amerika. De toenmalige machthebbers van

Uruguay, Paraguay, Chili en vooral Argentinië,⁶ benutten op systematische wijze wat plaatselijke organisaties '*desaparición forzada*' noemden. Die Spaanstalige bronterm werd vertaald als 'gedwongen verdwijning', waar- tegen het 'Internationaal Verdrag voor de bescherming van alle personen tegen gedwongen verdwijning' verweer biedt. In het Spaans betekent de term letterlijk '(iemand) doen verdwijnen'.⁷ Deze uitdrukking werd in La- tijns-Amerika een eufemisme voor 'oppakken, martelen in geheime centra en dumpen in zee of op een andere plaats waar een lijk onvindbaar blijft'.

Niet alleen militaire junta's en verwante regimes bezondigden zich in de laatste decennia van de vorige eeuw aan dergelijk machtsmisbruik. Getuigenissen over gedwongen verdwijning werden ook opgetekend in landen waar politiek volgens de regels van de democratie werd gespeeld en de rechtstaat tenminste ten dele overeind bleef, zowel in Latijns-Ame- rika als op andere continenten. Sinds de jaren zestig werden op het hele Amerikaanse continent ruim 90.000 gevallen van gedwongen verdwijning geregistreerd. Sommige bronnen schrijven de helft daarvan op conto van de burgeroorlog in Guatemala.⁸ In India, Irak en Sri Lanka bleven het grootst aantal verdwijningen onopgehelderd, in tweede orde gevolgd door Argentinië, Guatemala, Peru, El Salvador, Algerije, Colombia, Chili, In- donesië, Iran, de Filipijnen, Libanon, Soedan, Mexico, de Russische Fe- deratie, Jemen, Honduras, Marokko, Ethiopië, Nicaragua en Turkije. In het nieuwe millennium werden uit Kameroen, Nepal en Colombia nieuwe verdwijningen gemeld.⁹

Hoewel niet het grootst in aantal, raakten de Chileense en Argentijnse vermisten het meest bekend bij de internationale gemeenschap. Dit is niet in de laatste plaats de verdienste van hun nabestaanden en anderen die buiten hun land politiek asiel zochten. Symbool bij uitstek voor gedwongen

6 Tijdens het bewind van de militaire junta, van 1976 tot 1983, verdwenen in Argentinië naar algemeen wordt aangenomen 30.000 mensen. Uit getuigenissen bleek dat sommigen van hen waren gemarteld in centra zoals de *Escuela de Mécanica de la Armada* (ESMA), een voormalige marineschool in hartje Buenos Aires.

7 Marjolein VOS, *Verdwijningen in Latijns-Amerika*, Universiteit Antwerpen, 2006, 65 p.

8 ASOCIACION DE FAMILIARES DETENIDOS-DESAPARECIDOS, *La práctica de la desaparición forzada de personas en Guatemala*, San José, 1988, 307 p; Carlos FIGUEROA IBARRA, *Los que siempre estarán en ningún parte: la desaparición forzada en Guatemala*. México D.F.: Grupo de Apoyo Mutuo – Centro Internacional para Investigaciones en Derechos Humanos, 1999, 228 p.

9 Laifungbam DEBARATA ROY, *Enforced Disappearance*, Manipur Online, 8/3/2006.

verdwijning blijven de 'dwaze moeders' die sinds 1979 en tot voor kort, elke donderdagochtend verzamelden op de Plaza de Mayo te Buenos Aires, om er opheldering te vragen over het lot van hun verdwenen kinderen en echtgenoten. Deze *Madres de la Plaza de Mayo* is één van vele organisaties van nabestaanden die hun inspanningen bundelden in federaties,¹⁰ die een internationaal instrumentarium op gedwongen verdwijningen hielpen opstellen. Het was niet zonder symbolische betekenis dat één van die Argentijnse moeders werd opgemerkt te Genève¹¹ toen de Mensenrechtenraad - aangemoedigd door vele niet-gouvernementele organisaties -¹² de ontwerptekst aannam van het 'Internationaal Verdrag voor de bescherming van alle personen tegen gedwongen verdwijning'. Daarmee werd een mijlpaal bereikt in een proces dat decennia eerder begon, en waaraan werd meegebouwd door staten, intergouvernementele structuren, humanitaire en andere niet-gouvernementele organisaties, waaronder die van familieleden van vermisten.

De internationale gemeenschap en het verweer tegen gedwongen verdwijning

De voorganger van de Mensenrechtenraad was de eerste instantie binnen de Verenigde Naties die veroordelingen uitsprak toen getuigenissen begonnen te circuleren over de verdwijningen in Chili, onmiddellijk na de militaire staatsgreep van 11 september 1973. De internationale gemeenschap moest machteloos toekijken hoe de toenmalige machthebbers in Chili, en daarna ook in Argentinië en elders, de rechten van duizenden van hun landgenoten schonden. Het duurde tot 1980 voor de Mensenrechtencommissie een *Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances* (WGEID) instelde. Deze thematische werkgroep kreeg als opdracht getui-

10 Eén daarvan is de *Federación Latinoamericana de Asociaciones de Familiares de Detenidos-Desaparecidos* (FEDEFAM), die informatie aanbiedt via www.desaparecidos.org/fedefam/eng.html

11 UNOG, *Human Rights Council Adopts Texts for Protection From Enforced Disappearance, Rights of Indigenous Peoples*. Genève, 29/6/2006.

12 Fédération internationale des ligues des droits de l'Homme (FIDH), *Position Paper for the United Nations Commission on Human Rights' 62th (and last) Session*, February 2006; FIDH, *NGOS call on Member States to adopt the Draft Convention of Enforced Disappearance*, 22/3/2006; *Statement by the International Committee of the Red Cross to the United Nations Human Rights Council, 27 June 2006, concerning the draft International Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearance*.

genissen van verdwijning in te zamelen en de gerapporteerde gevallen te helpen ophelderen. De werkgroep stond ook families van vermisten bij in hun contacten met plaatselijke overheden. Sinds 1980 maakte de WGEID meer dan 50.000 individuele gevallen over aan de overheden van de 90 betrokken landen. In 10 % van deze gevallen kon de werkgroep effectief bijdragen tot de opheldering.¹³

De WGEID pleitte voor de uitwerking van een specifiek instrumentarium op grond van de meervoudigheid van rechten die worden geschonden bij gedwongen verdwijning: het recht op vrijheid en veiligheid, het recht op een eerlijk proces en het recht geen marteling te ondergaan. Vaak wordt het recht op leven ook bedreigd en effectief geschonden. Al deze rechten zijn erkend in bestaande instrumenten. Dat geldt ook voor het recht van families op informatie over vermiste verwanten.¹⁴ Behalve de meervoudigheid van schendingen, kenmerken gedwongen verdwijningen zich door de moeilijkheid om die schendingen aan te tonen. Materiële sporen van marteling en van het geschonden recht op vrijheid en het recht op leven blijven even onvindbaar als het slachtoffer wiens rechten werden geschonden. De gebruikelijke anonimiteit van de instanties die verantwoordelijk zijn voor gedwongen verdwijningen, verhindert bovendien de verantwoordelijken formeel te veroordelen – ook door de internationale gemeenschap. Om tot veroordeling en bestraffing over te kunnen gaan, diende een specifiek mensenrecht te worden erkend om ‘niet aan gedwongen verdwijning te worden onderworpen’.

In 1992 inspireerde de WGEID de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties tot de *Declaration on the Protection of all Persons for Enforced Disappearance*.¹⁵ Dat document was gebaseerd op een *Draft Convention* van de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS), die op 9 juni 1994 ter ondertekening werd voorgelegd in het Braziliaanse Belem do Para.¹⁶ Deze *Inter-American Convention on Forced Disappearance of Persons* trad in werking

13 WGEID, *UN Working Group on Forced or Involuntary Disappearances concludes session in Geneva*, United Nations Press Release, 29/7/2006.

14 De voorziening staat ingeschreven in art. 32 van het Eerste Aanvullende Protocol van 1977 bij de Verdragen van Genève.

15 *General Assembly Resolution 47/133*, van 19/12/1992.

16 Reed BRODY, *Commentary on the Draft UN “Declaration on the Protection of All Persons from Enforced or Involuntary Disappearances”*, in *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 8 (1990), No. 4, p. 381-394 + appendices p. 444-451.

in 1996.¹⁷ Het instrument definieert gedwongen verdwijning als *“the act of depriving a person or persons of his or their freedom, in whatever way, perpetrated by agents of the state or by persons or groups acting with the authorization, support, or acquiescence of the state, followed by an absence of information or a refusal to acknowledge that deprivation of freedom or to give information on the whereabouts of that person, thereby impeding his or her recourse to the applicable legal remedies and procedural guarantees”*.¹⁸ Het verdrag bepaalt bovendien dat de Inter-American Commission on Human Rights verzoeken en informatie over verdwijningen kan ontvangen. Overeenkomstig haar eigen statuten en deze van de Inter-American Court of Human Rights kan zij hieraan opvolging geven door beschermingsmaatregelen in te stellen.¹⁹

Het principe dat een internationaal hof zich kan uitspreken over gedwongen verdwijning, werd overgenomen in de verdragtekst die de Mensenrechtenraad in juni 2006 aannam: *“The widespread or systematic practice of enforced disappearance constitutes a crime against humanity as defined in applicable international law and shall attract the consequences provided for under such applicable international law”*.²⁰ Aangezien het internationale strafrecht enkel van toepassing is in uitzonderlijke omstandigheden, wordt voor het gros van de bestraffingen gerekend op nationaal strafrecht. In duidelijk afgebakende gevallen wordt het eventueel ondersteund door het principe van universele jurisdictie en/of een vlotte uitleveringsprocedures: *“For the purposes of extradition between States Parties, the offence of forced disappearance shall not be regarded as a political offence (...) Accordingly, a request for extradition based on such an offence may not be refused only on these grounds (...) If a State Party which makes extradition conditional on the existence of a treaty receives a request for extradition from another State Party with which it has no extradition treaty, it may consider this Convention as the necessary legal basis for extradition in respect of the offence of enforced disappearance”*.²¹ Bovendien

17 Het verdrag werd inmiddels geratificeerd door heel wat landen waar gedwongen verdwijningen voorkwamen, met name Argentinië, Bolivië, Colombia, Costa Rica, Ecuador, Guatemala, Honduras, Mexico, Panama, Paraguay, Peru, Uruguay en Venezuela. Opvallend afwezig in deze lijst zijn Chili (tekende het verdrag in 1994 maar ratificeerde nog niet) en de Verenigde Staten.

18 Artikel II, *Inter-American Convention on Forced Disappearance of Persons*.

19 Artikel XIII, *Inter-American Convention on Forced Disappearance of Persons*.

20 Artikel 5, *International Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearance*, zoals verdragstekst E/CN.4/WG.1/Rev.4 op 23 september 2005 werd overgemaakt door de WGEID.

21 *International Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearance*, Article 13.

verplichten de artikels 14 en 15 verdragspartijen om onderlinge bijstand te verlenen bij het vervolgen van wie gedwongen verdwijning bewerkstelligt of verordent, en het doen ophelderen van grensoverschrijdende feiten (opsporing, exhumatie en identificatie van stoffelijke resten). Een *Committee on Forced Disappearances* waakt erover dat verdragspartijen hun verplichtingen nakomen.²²

Wat met niet-staatse actoren?

De *Inter-American Convention on Forced Disappearance of Persons* en de *Declaration on the Protection of all Persons for Enforced Disappearance* viseren uitsluitend daders die handelen met instemming van plaatselijke overheden. Bij het onderhandelen over het 'Internationaal Verdrag voor de bescherming van alle personen tegen gedwongen verdwijning' werd overwogen om die definitie te verbreden. De vertegenwoordiger van de Russische Federatie wees erop dat steeds meer inbreuken worden gepleegd door illegale niet-staatse actoren, die ageren los van en vaak tegen de staat op wiens grondgebied zij actief zijn. Er werd voorgesteld om deze niet-staatse daders op een gelijke voet te plaatsen als staatsactoren voor de toepassing van dit instrument. Hiertegen kwam verzet van Centraal- en Zuid-Amerikaanse staten en organisaties die families van vermisten vertegenwoordigden: *"For them, enforced disappearance carried out by or with the acquiescence of the state is a distinct offence requiring specific measures"*.²³

De verdragstekst die in 2006 ter stemming werd gebracht, houdt daderschap van niet-staatse actoren buiten de definitie van gedwongen verdwijning: *"For the purpose of this Convention, forced disappearance is considered to be the arrest, detention, abduction or any form of deprivation of liberty committed by agents of the State or by persons or groups acting with the authorization, support, or acquiescence of the State"*.²⁴ Een afzonderlijk verdragsartikel heeft

²² *Ibidem*, Articles 26 - 35 stipuleren hoedanigheid, samenstelling en opdrachten van dit Comité.

²³ UN WORKING GROUP on a draft legally binding normative instrument for the protection of all persons from forced disappearances. Fourth Session, 31 January to 11 February 2005, Geneva.

²⁴ *International Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearance*, artikel 2. De Sri Lankaanse vertegenwoordiger verklaarde de consensus niet te hebben willen verbreken die over het verdrag in het algemeen heerst, maar wees de volgens hem cruciale lacune in de verdragstekst aan als de exclusie van schendende niet-staatse actoren, die hij omschreef als *"an important fact of today's world, which cannot be ignored"*, UNOG, *Human Rights Council Adopts Texts for Protection From Enforced Disappearance, Rights of Indigenous Peoples*. Genève, 29/6/2006.

aandacht voor verdwijning toeschrijfbaar aan niet-staatse actoren: “*Each State Party shall take appropriate measures to investigate acts as defined in article 2 committed by persons or groups of persons acting without the authorization, support or acquiescence of the State and to bring those responsible to justice*”.²⁵ Het aantonen van de betrokkenheidsgraad van de staat, die de toepassing van het verdrag bepaalt, blijft evenwel een moeilijke oefening in het geval van doodseskaders. In meerdere landen voerden deze doodseskaders gedwongen verdwijning uit op aansporen van plaatselijke, reguliere veiligheidsdiensten, om zich daarna volledig aan de greep van die diensten te onttrekken en uiteindelijk tegenover die staat te positioneren.²⁶ Deze overgang van staatse naar niet-staatse actoren maakt het noodzakelijk de tijdlijn te specificeren van te onderzoeken feiten.

Het leed van (families van) slachtoffers veroorzaakt door niet-staatse actoren, verschilt op zich niet van het leed van (families van) slachtoffers ten gevolge van handelingen met instemming van de staat. Toch legt het verdrag staten weinig verplichtingen op ten aanzien van actoren die zij zelf niet (meer) in de hand hebben, zeker wat betreft het compenseren van slachtoffers. Slachtoffers van niet-staatse actoren zijn evenmin zeker van gerechtigheid als daders zich ophouden buiten het grondgebied van de staat die deze daders tracht te vervolgen. De mogelijkheid tot vervolging is afhankelijk van de inschikkelijkheid van het buitenland om rechtsbijstand te bieden. De letter van het verdrag verplicht hen daartoe niet. Verdwijning gepleegd door niet-staatse daders worden in hun gast- of asielland mogelijk beschouwd als politiek gemotiveerde misdrijven die geen grond tot uitlevering inhouden.

Toetsing in Colombia

Het Internationaal Verdrag moet momenteel nog ondertekend worden en in werking treden. Toch kondigen zich vandaag al elementen aan van het beleid en handelen dat het Verdrag mogelijk in de toekomst zal genereren. Daartoe kan worden gekeken naar landen die de *Inter-American Convention on Forced Disappearance of Persons* ratificeerden. Colombia is daarvan een voorbeeld.

²⁵ *International Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearance*, artikel 3.

²⁶ Dat traject liet zich naar aanleiding van doodseskaders in verschillende tijdperken en regio's reconstrueren in een vergelijkende studie van Bruce CAMPBELL & Arthur BRENNER, (eds.), *Death Squads in Global Perspective. Murder with Deniability*, London, MacMillan Press, 2000, 364 p.

In 2006 vermeldde de WGEID 895 tot dan onopgehelderd verdwijningen in Colombia.²⁷ De Colombiaanse vereniging van familieleden van slachtoffers van verdwijningen rapporteerde voor dezelfde periode een veelvoud van dat aantal verdwijningen.²⁸ De overheid zelf meldde alleen al in het kleine departement Cundinamarca 9.000 geregistreerde verdwijningen van 1998 tot 2003.²⁹

Verschillen in werkdefinities verklaren deze sterk uiteenlopende cijfers ten dele. Dit blijkt uit de wijze waarop bepalingen van de VN-Verklaring inzake gedwongen verdwijning en van de *Inter-American Convention* in 2000 werden ingeschreven in de Colombiaanse strafwet.³⁰ Deze strafwet reserveert de term ‘gedwongen verdwijningen’ niet uitsluitend voor daders die handelden met instemming van de Colombiaanse staat.³¹ De WGEID betreunde daarom dat in 179 gevallen van gedwongen verdwijning geprocedeerd werd tegen niet-staatse actoren: *“Although the inclusion of non-State actors acting without the support or consent of the government may at first glance look like an advancement of the law [...] it is the opinion of the Working Group that enforced disappearance is a ‘State crime’ (as opposed to kidnapping) [...] that] resists accepting the official Colombian attitude to ‘disappearances’, linking the definition of the phenomenon to or even equating it with ‘kidnappings’. To accept this definition would amount to diluting or even ousting State responsibility for acts of ‘disappearances’.*³²

De vrees dat vertegenwoordigers van de staat ontzien worden indien ook niet-staatse groepen voor verdwijningen worden vervolgd, werd tegengesproken toen de Colombiaanse openbare aanklager in 2005 een zaak heropende uit 1985, het tijdperk van de inname van het justitiepaleis door de M-19 guerrilla. Het optreden van het reguliere leger bij de herovering van dat gebouw zou destijds aanleiding hebben gegeven tot het verdwijnen van

27 WGEID, *Report of the Working Group on Enforced and Involuntary Disappearances. Addendum: Mission to Colombia*. E/CN.4.2006/56 Add. 1, 35 p.

28 ASOCIACION DE FAMILIARES DE DETENIDOS - DESAPARECIDOS, *Cuadro Estadístico de detenciones – desapariciones forzadas por años*, Bogotá, 2004.

29 *Cifra de desaparecidos en Cundinamarca asciende a 9000 personas, entre 1998 y 2003*, in *El Tiempo*, 3/7/2006.

30 Colombia ondertekende de *Inter-American Convention* in 1994 maar ratificeerde deze pas in 2005, ruim na incorporatie in de nationale strafwet met Ley 589 (2000).

31 WGEID, *op. cit.*, E/CN.4.2006/56 Add. 1, p. 14.

32 *Ibidem*, p. 14, § 48-49.

10 burgers. Hiervoor worden 21 jaar na die feiten generaals op de beklagenbank gezet.³³ Hun proces voegt zich bij honderden andere die Colombia sinds 2001 inspande bij gevallen van gedwongen verdwijning. Bij op zijn minst 84 van die zaken zijn uitsluitend staatsactoren betrokken.³⁴

In weerwil van de meer restrictieve interpretatie van gedwongen verdwijningen door de WGEID, tracht de *Comisión Nacional de Búsqueda de Personas Desaparecidas* (Nationale Opsporingscommissie) alle vermiste Colombianen te traceren. Daarbij zoekt ze ook slachtoffers van door de guerrilla opgezette kidnapacties, wiens familie nooit door de daders werd gecontacteerd en evenmin de mogelijkheid kregen om te onderhandelen over hun vrijlating. De kidnappers begraven de stoffelijke resten van die slachtoffers clandestien. In het verleden werd al met succes gezocht naar dergelijke resten door organisaties van familieleden van slachtoffers, zoals georganiseerd rond initiatieven van het radioprogramma *Las Voces del Secuestro*.³⁵

Familieleden van alle slachtoffers kunnen eveneens terecht bij de Colombiaanse Nationale Verzoeningscommissie (CNRR). Deze Commissie kreeg als opdracht opheldering te brengen over feiten aangericht tijdens 42 jaar guerrillastrijd en 26 jaar vergelding door zelfverdedigingsgroepen en doodseskaders.³⁶ Die onderzoeksopdracht werd haar in 2005 toegewezen door de *Ley de Justicia y Paz*, een wet die voorziet in individuele strafvermindering voor politieke misdrijven zoals rebellie en lidmaatschap van illegale groepen. Deze wet reikt het kader aan waarbinnen de demobilisatie plaatsvond van de ruim 30.000 leden van niet-staatse zelfverdedigingsgroepen. Die niet-staatse actoren pleegden de voorbije kwarteeuw de zwaarste mensenrechtenschendingen, waaronder gedwongen verdwijningen. Met hun demobilisatie wordt verwacht in de toekomst nieuwe gedwongen verdwijningen te voorkomen. Toch wordt net de Verzoeningswet, die aan de basis van

33 *Generales al banquillo - Cupula militar que ordenó retoma del Palacio de Justicia podría ser acusado por desapariciones de 10 personas*, in *Revista Cambio*, 2/9/2006; *Fiscalía llamó a declarar a 3 generales por el caso de los desaparecidos del Palacio de Justicia*, in *El Tiempo*, 10/10/2006.

34 WGEID, *op. cit.*, p. 12.

35 *Kidnapping, Another Terrorist Weapon - The forgotten case of Colombia*. Bogotá, Verdad Colombia & Foundation for Analysis and Social Studies, 2005, 44 p. Tijdens de Europese lancering van dit document getuigde radioverslaggever Herbin Hoyos over het vermelde zoekinitiatief. Zie ook www.lasvocesdelsecuestro.com

36 *Se abre paso Comisión Histórica para esclarecer la verdad del conflicto en Colombia*, in *El Tiempo*, 9/9/2006.

deze mobilisatie ligt, bekritiseerd door de verslaggevers van de WGEID.³⁷ Volgens WGEID dreigt deze wet in aanvaring te komen met het principe dat amnestie uitsluit voor gedwongen verdwijning. De Colombiaanse wet zou immers strafvermindering kunnen toestaan aan individuen die in het verleden actief waren in groepen die gedwongen verdwijning veroorzaakten, zelfs als deze wet niet voorziet in een eigenlijke amnestie.

In Colombia is duidelijk een evenwichtsoefening aan de orde, die niet-discriminatie in de bijstand aan slachtoffergroepen betracht en die behalve bestraffing en preventie ook de nood aan opheldering moet afwegen. In dit verband blijkt nu net de door de WGEID bekritiseerde strafvermindering voor een doorbraak te zorgen. Gedetineerden en gedemobiliseerde militanten van niet-staatse actoren - waaronder verschillende guerrillagroepen - gingen door het vooruitzicht op strafvermindering over tot bekentenissen over clandestiene graven. Deze bekentenissen brachten inmiddels een vloedgolf van macabere ontdekkingen op gang, waardoor in 2006 een recordaantal gevallen van gedwongen verdwijning werden opgehelderd.³⁸ Massagraven die op aanwijzen van voormalige guerrillaleden werden blootgelegd, wijzen intussen uit dat de guerrilla meer slachtoffers begroef dan vermoed en dat tenminste één guerrillagroep in 2000 en 2001 nog massagraven vulde met ondermeer minderjarige slachtoffers.³⁹

Een eind aan gedwongen verdwijningen?

Er blijft een lange weg te gaan om de gedwongen verdwijningen uit het verleden op te helderen en om (naasten van) slachtoffers te compenseren en verantwoordelijken te berechten. Dat die weg tenminste werd ingeslagen, mocht blijken uit inspanningen die we bespraken. Het zou goed zijn om een eindstreep van die route te kunnen aangeven: het ingaan van een tijdperk zonder nieuwe verdwijningen die opheldering, compensatie en bestraffing vragen.

37 WGEID, *op. cit.*, p. 18.

38 *Hallan 5 fosas y 40 restos, tras confesiones de 'paras' que buscan beneficios de ley*, in *El Tiempo*, 18/6/2006; 14 *Bodies found in a Colombian Mass Grave*, in *The Chicago Tribune*, 4/9/2006; *Las víctimas de Antioquia ponen su esperanza en excavación de 114 fosas*, in *El Tiempo*, 10/9/2006.

39 *DAS encuentra fosa común en el municipio de Tibucuy, Cundinamarca*, in *DAS Boletines de prensa*, 25/8/2006; *DAS y CTI encuentran fosas comunes en zona rural de Buenaventura*, in *ibidem*, 4/9/2006.

De verwachting dat de internationale gemeenschap mondiaal een einde kan stellen aan gedwongen verdwijning, wordt echter tegengesproken door recente feiten in een land dat zich lang aandiende als baken van burgerlijke vrijheden en mensenrechten. In de strijd die de Verenigde Staten voeren tegen het terrorisme verdwenen meerdere tientallen verdachten op een wijze die valt binnen de definitie van gedwongen verdwijning in de VN-verklaring en verdragen.⁴⁰ Meerdere van de arrestanten bleven ongeregistreerd en van sommigen staat vast dat zij met 'rendition flights' werden afgevoerd naar clandestiene overzeese detentiecentra. Daar werden zij hardhandig ondervraagd door lokale veiligheidsdiensten, waaraan de taak werd uitbesteed informatie te bekomen die pertinent wordt geacht in de Amerikaanse strijd tegen het terrorisme.

De Verenigde Staten worden hiervoor steeds krachtiger met de vinger gewezen. Een Canadese onderzoekscommissie bekeek de zaak van de naar Syrië afgevoerde Maher Arar en sprak veroordelingen uit.⁴¹ Onderzoekscommissies bogen zich ook over informatie inzake het transport van ongeregistreerde gevangenen over, en zelfs het martelen op Europees grondgebied. Daaruit werd geconcludeerd dat Europese staten verzuimen zware schendingen te voorkomen. In het Dick Marty-rapport aan de Raad van Europa,⁴² en gelijkaardige rapportering aan het Europees Parlement werden daarom medeplichtigheid aangewreven voor het bewerkstelligen van gedwongen verdwijningen.⁴³ Heel wat Europese staten reageerden bepaald verveeld op de zaak.

Er kan niet worden uitgesloten dat de hiermee gegenereerde buitenlandse druk bijdroeg tot een recente bijsturing van het Amerikaanse discours over de behandeling van terrorismeverdachten, al veronachtzaamt dat discours nog steeds multilaterale instrumenten zoals de *Declaration on Forced Disappearance*. De Verenigde Staten ondertekenden de *Inter-American Convention*

40 Reed BRODY, *Prisoners Who Disappear – Ghost Detainees of the United States*, in The International Herald Tribune, 12/10/2004; Reed BRODY, *The US's "disappeared" – The CIA's long term Ghost Detainees*, Human Rights Watch Briefing Paper, October 2004, 46 p.

41 Ian AUSTEN et al., *Canadians Fault U.S. for its Role in Torture Case*, in New York Times, 19/9/2006, p. 1.

42 PARLIAMENTARY ASSEMBLY, *Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers of detainees involving Council of Europe member states*, Doc. 10957, 12/6/2006.

43 EUROPEAN PARLIAMENT, *Interim Report (15/6/2006), on the alleged use of European countries by the CIA for the transportation and illegal detention of prisoners (2006/2027 (INI))*.

on *Forced Disappearance of Persons* niet. Hoewel geen lid van de Mensenrechtenraad, verzette de VS zich in 2006 zelfs tegen het agenderen van het 'Internationaal Verdrag voor de bescherming van alle personen tegen gedwongen verdwijning'. Het is dan ook onwaarschijnlijk dat de Verenigde Staten dit laatste Verdrag in de nabije toekomst zullen ondertekenen en ratificeren.